

Christa Anbeek

Aan de

HEIDENEN

overgeleverd

Hoe theologie de

— 21ste eeuw —

kan overleven

UITGEVERIJ TEN HAVE

Christa Anbeek

Aan de
HEIDENEN
overgeleverd

Hoe theologie de
— 21ste eeuw —
kan overleven

Uitgeverij
Ten Have

INHOUD

7

De urgentie van een religieuze oriëntatie

13

Een antropologische visie op religie

25

Versnippering van het religieuze landschap
en nieuwe zingevingsbronnen

45

Een ervaringstheologie van kwetsbaar leven

77

Dankwoord

83

Literatuur

91

Bijlage:

*Bijna vierhonderd jaar
Remonstrantse Broederschap*

DE URGENTIE VAN EEN RELIGIEUZE ORIENTATIE

Veel kinderen weten niet meer wat Pasen of Pinksteren betekent, of wie Judas en Petrus waren; ook hebben ze geen flauwe notie van de psalmen. Dat is niet alleen jammer, omdat zij daarmee allerlei elementen uit onze cultuur niet meer kunnen verstaan, maar het is vooral pijnlijk, omdat religie een veelbelovend en rijk levensperspectief kan bieden.

Wij leven in een tijd waarin religie voor velen onbegrijpelijk en betekenisloos is geworden. Menigeen beschouwt haar zelfs als verdacht en gevaarlijk. Hier-

door dreigt zij als keuzemogelijkheid uit beeld te verdwijnen.¹ Ik pleit ervoor om religieuze levensoriëntatie als keuzemogelijkheid in stand te houden. Het moet mogelijk blijven om te kiezen voor geloof. De urgentie hiervan wordt ingegeven door de tijdelijkheid en vergankelijkheid van alles.

Geloven is volgens mij beter dan niet geloven. Om u uit te leggen wat ik hiermee bedoel zal ik een specifieke theologische benadering en werkwijze voorstellen, waarbij ik wijs op de taak en verantwoordelijkheid van hedendaagse theologen. Maar niet alleen theologen dragen verantwoordelijkheid. Ook gelovigen en zelfs ongelovigen moeten we aanspreken en vragen hoe zij zich verhouden tot het cultureel en religieus erfgoed, en welke schatten zij hiervan wel of niet willen doorgeven aan volgende generaties. Ook hen nodig ik uit om deel te nemen aan een gesprek over wat het leven betekenis geeft en hoe zij dat zelf in hun bestaan ervaren. In dit gesprek opent zich een perspectief, waarin oude en nieuwe vergezichten met elkaar versmelten en een nieuwe geloofshorizont kunnen vormen.

1 De teloorgang van religie in onze samenleving wordt weerspiegeld in het Nederlandse theologische landschap. Theologische zelfstandige faculteiten worden opgeheven en als departement ondergebracht bij geesteswetenschappen, waarbij elementaire studieonderdelen worden geschrapt, zoals bij de Universiteit van Utrecht waar geen bachelor theologie meer is. Zie Denaux (2013).

In september 2012 hield Marius van Leeuwen, voormalig hoogleraar van het remonstrants seminarium dat toen nog in Leiden gevestigd was², zijn afscheidsrede *Hoe nodig is het om te geloven?* Echt nodig is het niet, legt hij uit, er zijn goede alternatieven, maar geloven moet wel mogelijk blijven. Hij schetst hoe in de afgelopen vier eeuwen de vanzelfsprekendheid van godsdienstige voorstellingen verloren is gegaan. Voor velen is ongeloof vanzelfsprekend geworden – ‘Twijfel niet, er is geen God.’ Aan de hand van de Canadese filosoof Charles Taylor laat hij zien hoe allerlei tegenstellingen, zoals tijd-eeuwigheid, aarde-hemel of immanent-transcendent, problematisch zijn geworden. De meeste mensen hebben genoeg aan hun leven hier, met zijn kansen op ontplooiing en geluk; ze talen niet naar die God die zo moeilijk te rijmen is met de redelijkheid en de wetenschap. Ze willen niet blijven steken in de kindertijd en hebben de moed om te leven zonder de illusie dat er steun van boven is. In onze wereld kunnen we het bestaan op allerlei manieren benaderen, op gelovige en ongelovige manieren.

Van Leeuwen pleit ervoor om de mogelijkheid van het geloof open te houden, en hij doet dat op typisch vrijzinnige wijze: stevig staan in het geloof als waar-

2 Met ingang van januari 2013 is het remonstrants seminarium gevestigd aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

heid voor jou, maar zonder absolute waarheidsclaim, en met een principiële openheid tegenover andersgelovigen, dus ook tegenover ongelovigen. Geloven is en blijft een zinvolle mogelijkheid, een optie om tegen het leven aan te kijken. Het zijn vooral de grensgebieden in het bestaan die voor sommigen in het Westen en voor velen in andere delen van de wereld religie nog steeds aantrekkelijk maken (Van Leeuwen 2012).

De zeventiende-eeuwse theoloog Jacobus Arminius (1560-1609), de grondlegger van de Remonstrantse broederschap, wees ook op het belang van geloof als keuzemogelijkheid. Hij nam het standpunt in dat een mens tegen het aanbod van goddelijke genade 'ja' kan zeggen, maar ook 'nee'. Het geloof wordt aan iedereen aangeboden, maar de mens moet het wel zelf aannemen. Arminius raakte in conflict met zijn vakgenoot Gomarus (1563-1641), die een veel strengere opvatting over de predestinatieleer aanhing. God heeft een gedeelte van de mensheid uitverkoren ter zaligheid, terwijl een ander deel voorbeschikt is tot de eeuwige dood. Volgens Gomarus kan een mens God niet beïnvloeden; kiezen voor of tegen genade maakt niet uit.

Het gaat hier dus om de vrije wil. Terwijl Arminius nog een voorzichtig standpunt over de vrije wil innam, scherpte Episcopius, de eerste hoogleraar van het re-

monstrants seminarium, de remonstrantse visie verder aan. De vrije wil van de mens blijft intact, ook na de zondeval, zegt hij. Een onvrije wil bestaat niet; de verantwoordelijkheid van de mens en de eer van God vragen erom, dat er binnen de ruimte van Gods almacht een zekere vrijheid aan de mens wordt toegekend. Want God werkt niet in mensen 'alsof zij houten blokken waren' (*sicut lignum*) (Hoenderdaal 1980, p. 218).

Geloof als keuze, als mogelijkheid van de vrije wil van de mens. Bij Arminius lijkt die keuze urgenter dan bij Van Leeuwen. Bij Arminius gaat het om de keuze tussen eeuwige genade of eeuwige ongenade, bij Van Leeuwen kan het echter niet langer om 'eeuwig' gaan. We zijn immers met z'n allen gebonden aan de tijdelijkheid van deze wereld, en in die situatie zijn talloze opties, waarvan geloof er één is.

Inmiddels loopt deze mogelijkheid echter het gevaar om onder een dikke stoflaag te verdwijnen. Ik wil laten zien welke kostbare schat verloren dreigt te gaan en wat wij hiertegen kunnen doen. Overgeleverd zijn aan seculiere heidenen is een schraal perspectief.